

FÖRKÖLI GÁBOR

Derűs kiábrándultság

VÉGEL LÁSZLÓ: TEMETETLEN MÚLTUNK

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2019
264 oldal, 3590 Ft

”

1941. február 1. a vajdasági Végel László születésének napja. Ennek a napnak a történelmi panorámájával kezdődik az író *Temetetlen múltunk* c. új könyve: a szövetséges hatalmak ez idő tájt látják be, hogy a pacifizmus tévút volt Hitlerrel szemben. Szimbolikus nyitány: a rászédettség élménye mint a népek, közösségek nem szűnő átka fontos gondolatalkzata Végel László könyvének. A címlapon önéletrajzi regénynek nevezett kötetnek nem egyszerűen a vezérmotívuma a kisebbségi identitás, hanem a jugoszláviai magyarság feltámadó, majd rendre megcsalt reményeinek váltakozása a történetmesélés legfontosabb szervezőelemévé válik benne. A máskülönbben elég közhelyesre sikerült cím a közösségi amnézia problémájának kibontását ígéri, és a könyv valóban sokat foglalkozik a történelmi emlékezet gátjaival és rejtekútjaival, mégpedig annak a plebejus környezetnek a vonatkozásában, ahonnan Végel László is származik: a vajdasági Szenttamás és környéke. Hatásvadász módon összefoglalva a könyvet, a szerző annak a kérdésnek ered a nyomába, hogy miért siratta meg édesapja Trianont. Az eset – a könyv egyik legszebben megírt jelenetében – egy magyarországi kiscgazda politikus előadásán történt a kilencvenes évek közepén, az elbeszélő számára teljesen váratlanul, hiszen édesapja addig nem adta jelét annak, hogy a történelmi trauma érzelmileg érintené. A kívülről érkező politikussal szemben ő „csak” benne élt a természetes adottságként felfogott történelmi helyzetben.

A rászédettség élményét Végel azonban nemcsak kívülálólóként szemléli, hanem előbb-utóbb maga is érintetté válik. A szerb és a magyar világ között a történelmi senkiföldjére került jugoszláviai magyarok előbb Horthy katonáinak délvidéki bevonulásától, majd a Tito-féle antisztálinista, a nemzetiségek békés egymás mellett élését és nyugodt építkezést ígérő politikától remélik biztonságukat; aztán az '56-os forradalom hírei azzal kecsegtetik őket, hogy végre egy szabadabb világban politikailag és egzisztenciálisan is közelebb

kerülhetnek az anyaországhoz; végül a kései Tito-rendszerben a fogyasztói javakhoz való hozzáférés vigasza kínálkozik számukra, megkezdődnek a trieszti bevásárlások – a jelenség némileg a kádári Magyarország lakóinak bécsi farmer- és banánbeszerző útjaira hasonlít –, és a Végel család is beszerzi első televízióját. Az elbeszélő számára a legszemélyesebb illúzió '68-hoz, az emberarcú szocializmus kísérletéhez kapcsolódik. Az akkori reményteli állapot azonban egyáltalán nem lesajnálandó, különösen nem a mostani „embertelen arcú kapitalizmus” perspektívájából (Végel szavai). Mert a történelmi értékeléskor végül is a jelen kérdésfelvetései a döntők. A reflexió kiindulópontja mégiscsak a rendszerváltás utáni állapot: a demokratizáció látszólag végre a nemzeti identitás őszinte megélésének lehetőségét kínálta a kisebbségi magyar közösségnek, de helyette a nemzeti identitás aprópénzre váltása történt meg. Végelnél hitelesebben be sem lehetne számolni az anyaországi politikusok vajdasági turnéiról, arról, hogy az új hatalmi struktúrák és elvárásrendszerek hogyan kényszerítik a vidéki és a kisebbségi magyarokat skanzeni életformára.

Ebben a helyzetben Végel szerint a kisebbségi lét tudathasadásos állapot, nemcsak a külső megítélés miatt – mint az erdélyi magyar gyakran felhozott példájában, aki Romániában magyar „ügynök”, Magyarországon pedig román –, hanem egzisztenciális értelemben – az „életfeladatot”, az öndefiníciót tekintve – is. Végel hideg fejjel veszi számba a kisebbségi helyzet hátrányait és előnyeit. Találó metaforája szerint a kisebbségi ember besorolhatatlan kentaur a nemzetek állatkertjében, ahol szigorú taxonómia uralkodik. Kettős beágyazottsága, két énye van, ami hasznos többletet jelent, de többletterhet is. A két identitás azonban nem aritmetikailag adódik össze, egyiket a másikkól kivonni nem lehet, mondván, hogy megelégszünk az egyikkel, nem kell a másik. Ha így teszünk, azzal a másik identitásunkat is roncsoljuk: „Ha lemondunk a fogadatlan iker-énünkről [a többségi társadalomba való beágyazottságról, a „jugoszlávságról”], akkor saját kis nemzeti buborékunkban szenvedő, nosztalgizáló magyarok leszünk [...]; ha viszont lemondunk a másik, a nemzeti énünkről, akkor látványosan vagy diszkréten alkalmazkodunk, *tűlbuzgó hazafi* lesz belőlünk, *nagyobb szerb, mint a szerbek* és mindig a *regnáló hatalmat* szolgáljuk.” (Kiemelések az eredetiben.) Végel, mint könyve végén egyértelművé teszi, nem szimpatizál azokkal, akik a nemzeti identitást látványosan a keblükre tűzik, de ugyanúgy idegenkedik azoktól is, akik magukat függetlennek mondják a kisebbségi lét traumáitól. Kisebbséginek lenni és a vele járó életformát tudatosan vállalni lehetetlen, de szép küldetés, végső soron pedig emberi igényesség kérdése. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy Végel álláspontja a derűs kiábrándultságé.

Olvasás közben a könyv legfeltűnőbb jellegzetességének a műfajok ötvözése tűnik: a *Te-metetlen múltunkban* családregény, önéletrajz és esszé keveredik egymással, és noha a könyv önmagában is megállja a helyét, az ismerős témák és motívumok révén az eddigi prózai – és azon belül főleg az esszéírói – életmű szétírásának is tekinthető. Sok befogadóban talán mindez ütközni fog azzal az olvasói elvárással, amely szerint az *Egy makró emlékiratai* szerzőjének, a farmernadrágos próza magyar úttörőjének ideje lenne ismét előrukkolnia valamilyen prózapoétikai innovációval, avantgárdnak lennie, vagy legalábbis nagyot vállalnia. Végel ilyen értelemben azonban nem dédelget irdalmi terveket. Rögtön a könyv elején leszögezi, hogy mindig is ki akart vonulni az irodalom elefántcsonttoronyából: „Nemes lelkű barátaim többször is figyelmeztettek, ne szegjem meg a közösen elfogadott rugalmas játékszabályokat, írjak a lélek gyötrelmeiről, a szelíd vajdasági rónáról, az emlékezés fennkölt és játékos jeleneiteiről, az abszurdumról, az idevalósiak megható történelméről, vagy legyen újszerű, írjak a

groteszk Semmiről, a Semmi semmizéséről, melyeket legfőképp imádnak és istenítenek a modern felfogásúak.” Ami érdekes ebből a felsorolásból, hogy nem csak a couleur locale-os, a nemzeti romantikát a kisebbségi sors értelmezési keretében tovább éltető irodalmiságot veti el, de tulajdonképpen a maga korában, Végel írói indulásakor nagyon is modernnek tűnő egzisztencialista ihletésű, abszurd irodalmat is, sőt, ha a kérdéses helyen tovább olvassuk a könyvet, a patikamérleglen kimért látszatellenzéki irodalmat is. Ez az idézet is mutatja, hogy a fikcionalizáltság külsődleges jegyeitől való tartózkodás és az esszé felé való tájékozódás jól lehet fontos sajátossága Végel prózájának, a formai kérdés mögött ennél izgalmasabb és érdekesebb probléma is rejtőzik. Ez éppenséggel a dezillúziónak a már a fentiekben emlegetett élményével kapcsolatos. Végelt látványosan és mindenekelőtt közvetlenül a politika világa foglalkoztatja, narrátora közéleti emberként szólal meg: ismerős nézőpont ez már a *Hontalan esszékből* is, de a szerző utóbbi négy-öt regényében is tetten érhető. Feltűnő a *Temetetlen múltunk* hasonlósága az egyébként szintén erős önéletrajzi vonatkozásokkal bíró *Neoplanta avagy az Ígéret Földje* c. regénnyel, de a homo politicus az *Exterritórium* c. esszéregényben és *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* c. könyvben is az előtérbe tolakszik. Félreértés ne essék: mindennek ellenére Végel László egyáltalán nem merevedett bele a politizáló, ellenzéki író szerepébe, amely gyakran kiszámíthatóvá teszi nemcsak a közéleti állásfoglalásokat, hanem a műveket is. Végel nem küzd megfelelési kényszerekkel. Az emberben mégis ott motoszkál a kérdés: nem tenne-e jót ennek a prózának, ha – feltételezve a két szerep elválaszthatóságát, amely legfeljebb absztrakt hipotézis lehet persze – Végel elsősorban szépiróként és csak másodsorban közíróként tekintene feladatára. Vagyis ha még a közéleti reflexiót megelőzően történetek, sorsok, helyzetek és jellemek, dramaturgiai megfontolások lennének a szerző figyelmének fókuszában – mint az úgynevezett „történetközpontú próza” esetében –, vagy pedig valamely poétikai-nyelvi programra koncentrálna az író – mint a „mondatközpontú próza” esetében. Egyszóval ha a szerző a fenomenológiai leírásra korlátozná magát, és inkább az olvasó értelmezői munkájától függene az esetlegesen leszűrhető politikai-történelmibőlceleti tanulság, és nem a családi mikrotörténet és a történetírás makroszintjének explicit és reflektált egymásra vonatkoztatása történe folyamatosan, mint ebben a könyvben. Végel ajánlata azonban egészen más.

A *Temetetlen múltunk* ugyanis arra figyelmeztet, hogy újra kell gondolnunk irodalom és politika, személyes vallomás és közéleti szerep viszonyát. Mert nem az irodalom lett túlságosan politikai, hanem a közéletből veszett ki a politika. Már amennyiben politikán a polisiz üggyel való foglalkozást, eszmék és alapelvek mérlegelését, racionális, argumentált, de mégis szenvedélyes vitákat értünk. Helyüket – Végel exjugó, magyar és európai perspektívájából nézve mindenütt – sovinizta hetvenkedés, giccs, a korrupt megélhetési politikusok üzelmeiből perverz kukkoldát csináló és így a nézőt is lezüllesztő médiatér vette át. Az eszmei vákuum, a látszólagos ideológiai kiüresedés felszíne alatt viszont alattomos folyamatok zajlanak a mélyben, amelyek nagyon is a bőrünkre mennek. Manapság talán a könyv erőtlen figyelmeztető eszköznek – de legalább legyen egy őszinte leltár arról, hogy mi minden veszett oda. Legyen kendőzetlenül politikus.